

МОДЕЛИ В ПРАВНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ: ПРАКТИЧЕСКИ ПРИМЕР С ИЗСЛЕДВАНЕТО НА МОДЕЛИТЕ НА КОНСТИТУЦИОННО ПРАВОСЪДИЕ

Райна Георгиева¹

Резюме: Настоящата статия е насочена към докторантите и другите изследователи, които желаят да използват моделирането в правното си научно изследване. Прави се кратък обзор на работата на Макс Вебер и неговия идеален тип. Изяснява се понятието за модел в хуманитарните науки и сравнителното правно изследване. Статията предлага пример с изследването на европейския и американ-

ския модел на конституционно правосъдие днес, както и с интердисциплинарно изследване на чужди автори върху практиката на Върховния съд на САЩ.

Ключови думи: идеален тип, конституционно правосъдие, европейски модел на конституционно правосъдие, методология, методи на научно правно изследване, сравнително право, сравнително конституционно право

Въведение

През 2014 г., когато започнах пътя си на изследовател, трябваше да разработя научен труд за европейския модел на конституционно правосъдие през XXI век и българския Конституционен съд. Използването на термина „европейски модел“ за определяне на организацията и контрола на конституционността в Австрия от 20-те години на XX век насам е предложено за първи път във Франция от Айзенман.² Впоследствие тезата е доразвита и придобива широка популярност благодарение на трудовете на Капилети и Фаворьо³ през втората половина на века. Познанията за конституционните юрисдикции на Федерална ре-

¹ Доктор по конституционно право и главен правен експерт в Конституционния съд на Република България; ел. поща: raina.georg@gmail.com.

*Първата версия на настоящата статия бе изготвена в контекста на участие в 2-годишна програма на Т.М.С. Asser Instituut по методология Method, Methodology and Critique in International Law. Бих искала да благодаря на Джеф Гордън и Димитри ван ден Меерш, които организираха и поддържаха онлайн семинара по методология на Асер дори сред COVID-19, за вдъхновението да изготвя настоящата статия, както и на членовете на моята група Розмариин Роланд Холст, Ренске Вос, Абделгани Саид, Мириам Ингесон, Едуард Гунтрип и Андреа Лейтер, които ми дадоха обратна връзка по време на представянето.

² Eisenmann, C. (1928). *La justice constitutionnelle et la Haute-Cour constitutionnelle d'Autriche*. Préface de M. Hans Kelsen. Libr. Gen., de Droit, Paris.

³ Ponthoreau, M.-C. (2010). *Comparaison et droit(s) constitutionnel(s)*. Paris: Economica, 193; Carpentier, M. (2016). Pour de nouveaux “modèles” de justice constitutionnelle. *Revue internationale de droit comparé* [online], no. 1, 182 [viewed 30.12.2022]. Available from: https://www.persee.fr/doc/ridc_0035-3337_2016_num_68_1_20604.

публика Германия, Италия, Франция са послужили за основа на теоретичната конструкция на европейския модел. Той се сравнява с американския модел, който се основава на конституционния контрол, утвърден с решението на Върховния съд на Съединените американски щати от 1803 г. по делото Марбъри срещу Медисън. Самата същност на европейския модел е формулирана въз основа на контраста с алтернативния американски модел. Една от ключовите характеристики на европейския модел е неговата централизация, т.е. една юрисдикция има последната дума по конституционността на нормативен акт, издаден от законодателя, за разлика от дифузния характер на американските модели, където всеки съд може инцидентно да се произнесе по конституционността на приложимите закони. Бързото вникване в най-цитираните източници, а след това и в работата на най-съвременните автори – Берент, Брюер-Кариас, Комела, Фабрини, Мадуро, Садурски, Суит, Тушнет, Де Висер и др. показва, че голяма част от учените не намират традиционното разграничение между двата модела за приложимо поради децентрализацията на някога централизирания конституционен контрол при европейския модел. Основните аргументи са, че в САЩ абстрактният контрол намира все по-голямо място в работата на Върховния съд, докато европейските конституционни съдилища използват предимно „конкретен“ контрол, а монополът им върху конституционния спор е ерозиран от дифузния съдебен контрол в рамките на ЕС, както и от съдебната практика на Европейския съд по правата на човека.

Други учени конституционалисти застъпват тезата, че съществуват и други модели. Мавчик разграничава австрийския, американския, френския, смесения, новия британски модел, модела на „други органи с правомощия за конституционен/съдебен контрол“⁴. Танчев отстоява позицията, че има пет модела – американски, преглед, осъществяван от върховен съд, модел на конституционен преглед, осъществяван от специализиран орган, модел на преглед, осъществяван от политическа институция, и ирански модел за религиозен правен контрол⁵. Нуриев пише за европейския модел, но не на конституционен контрол, а на конституционен съдебен процес⁶. Садурски говори за германския и португалския модел⁷, както и общия модел на конституционен контрол в страните от Централна и Източна Европа.⁸

Съществуват ли десетки модели, или само един смесен модел, и изобщо няма ли европейски модел? Може ли цялото изследване да се обобщи в „няма европейски модел на конституционен контрол, който да е централизиран, концентриран, абстрактен и българският Конституционен съд да е пример за това“?

След историческата част на изследването и докато се занимавах с тези въпроси, описанието на моделирането, дадено от Мари-Клер Понторо, предложи нужните отговори. Авторката не само сочи кои са първите учени, използвали разграничението между европейския и американския модел, но и акцентира върху факта, че моделът не е моментна снимка на действителността, а нейна опростена версия за целите на изследването и го разграничава от останалите сравнителноправни методи в конституционното право – типологии, класификации и др. Свързването на модела с идеалния тип на Вебер беше от решава-

⁴ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) (2008). Seminar on "Models of Constitutional Jurisdiction", Ramallah, 25–26 October. *Council of Europe* [online] [viewed 2.02.2026]. Available from: [http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-JU\(2008\)026-e](http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-JU(2008)026-e).

⁵ Танчев, Е., М. Белов (2009). *Сравнително конституционно право*. София: СИБИ, 634–638.

⁶ Нуриев, Г. Х. (2012). *Европейская модель конституционного производства*. Москва: Норма.

⁷ Sadurski, W. (2014). *Rights Before Courts: A Study of Constitutional Courts in Postcommunist States of Central and Eastern Europe*. Springer, 26.

⁸ Ibid., 26.

що значение за моето изследване. Какво ще стане, ако Мауро Капилети, който за някои е „истинският вдъхновител“⁹ на моделирането на конституционния контрол, и Луи Фаворьо, чийто труд по сравнително конституционно право популяризира и доразвива теорията на двата модела, са използвали понятието за модел в различен смисъл от учените от XXI век?

Разглеждането на понятието „модел“ по-задълбочено като предварителен въпрос, без който не може да се отговори на този за приложимостта на теорията за съвременната валидност на европейския и американския модел, се наложи по необходимост. Стигнах до извода, че в голяма част от съвременните научни трудове моделите не са вебериански, а по-скоро класификации, типологии или описателни примери. Изведох ключовите характеристики на европейския модел, които са като *conditio sine qua non*, и ги сравних със съвременната реалност за всички 19 държави от общо 27 (28 преди т.нар. Brexit) членки на ЕС, които са въвели централизиран, специализиран, специален контрол за конституционност, за да стигна до заключението, че европейският модел не е безполезен артефакт. Напротив, европейският модел е оцелял в изпитанието на времето. Моделирането даде възможност и за по-нататъшна работа върху теориите за наднационалните и международните юрисдикции като конституционни съдилища.

Настоящата статия е насочена към докторантите и другите изследователи, които желаят да използват моделирането в правното си научно изследване. Следващите параграфи са посветени на моделирането в хуманитарната наука, последвано от разсъждения върху моделите на конституционния контрол като пример за използване на моделирането. Третата част на настоящата статия предлага някои аргументи в полза на моделирането в правните изследвания. Твърдя, че то е много полезно за работа върху сложни правни явления и развиване на интердисциплинарни изследвания.

Изложение

1. За модела в хуманитарните науки като Веберов идеален тип

Етимологически терминът „модел“ (на немски: Modell, на френски: modèle, на италиански: modello, на руски: модель) произлиза от латинското *modulus* – „мярка“. Широко разпространено е значението на модела като добър пример, образец, еталон, човек, облечен в модни дрехи, или минимизирано представяне на нещо. В света на нематериалното той е „просто описание на система или процес, което може да се използва при изчисления или прогнози за това, което може да се случи“¹⁰.

В сравнителното конституционно право моделът е част от методологията на научните изследвания заедно с класификациите, типологиите, контекстуализациите и простите сравнения. Той е значително опростено представяне, което може да послужи за възпроизвеждане или сравняване на правни явления¹¹. Моделирането се разглежда и като форма на концептуалния функционализъм, който сам по себе си е част от по-голямата група методи на функционалния анализ¹². Концептуалният функционализъм се описва като метод на анализ, при който ученият създава работна хипотеза за функционирането на обекта на изследване, която по-късно може да бъде проверена чрез други методи.

⁹ Carpentier, M. Op. cit., 182.

¹⁰ Вж. напр. *Model/Cambridge Dictionary* [online] [viewed 12.11.2022]. Available from: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/model>.

¹¹ Ponthoreau, M.-C. Op. cit., 187–195.

¹² Rosenfeld, M., A. Sajó, eds. (2012). *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford: OUP, 66–67.

Моделирането като метод в хуманитарните науки се основава на формулирания от немския юрист, философ, икономист, политик и социолог Макс Вебер „идеален тип“, или както самият Вебер го нарича „идеална типологична концепция“¹³. В стремежа си към наука, която е свободна от ценностни съждения, Вебер използва три основни метода: *социологически анализ*, *исторически анализ* и *ситуационен анализ*¹⁴. Моделите, или идеалните типове, както ги нарича той, се конструират като част от социологическия анализ и се основават на правилата на опита, или на т.нар. номологично знание.

Концепцията за идеалния тип е обсъждана за първи път в есето на Вебер за обективността от 1904 г., в което той развива идеята за създаването на „идеален портрет“ на строго рационален агент, действащ в условията на пазарна икономика. Така конструираният портрет има „утопичен“ характер, тъй като не описва реалността такава, каквата е, а преувеличава определени аспекти на реалността спрямо други въз основа на предварителното номологично знание на изследователя. Конструирването на идеалния тип „може да помогне за достигането до „плодотворни хипотези“¹⁵. В икономическата теория идеалните типове се използват за установяване на мотивите, които стоят зад действията на хората като икономическите агенти. Моделът на икономическото поведение като идеален тип включва действията, основани на разбираеми рационални мотиви в реално случила се ситуация. Сравняването на действията на идеалния агент в една и съща ситуация с реалния агент води до разсъждения за възможните различия в мотивите.

Пример за това как Вебер използва собствените си методи е разработката му за типа обществени системи, или системи на управление. В труда си „Икономика и общество“ той определя три идеални типа общество – традиционно, харизматично и рационално. Смята се, че това са неговите „най-влиятелни анализи, свързани с ролята на управлението и растежа“¹⁶. Интересното е, че „елементи от всяка категория присъстват във всяко общество“¹⁷, но Вебер се фокусира върху отличителните черти, чието присъствие оказва значително влияние върху функционирането на тези общества до степен да представи обяснение, причинно-следствена връзка за различията. Неговият анализ спомага за формулирането на хипотеза за връзката между икономическия растеж и формата на държавно управление в различните общества.

В социологическите изследвания върху идеалните типове много ясно се посочва, че те не се основават на закона. Въпреки това вземането под внимание на правото, като например процесуалните правила на дадена юрисдикция, може да помогне за определяне на ограниченията и дефиниране на рационалното поведение, което от своя страна може да послужи като основа за изграждане на модел. Подобно на опита да се установят мотивите на икономическите агенти би могло да се използва същият подход, за да се формира проверима хипотеза за мотивите на страните в правните спорове.

Идеалната типологична концепция се фокусира върху определени черти на наблюдаваното явление, които го характеризират в неговото взаимодействие, взаимовръзка с други явления и които се избират като ключови характеристики на идеалния тип. Идеалният

¹³ Weber, M. (1949). *The Methodology of the Social Sciences*. Illinois: The Free Press, 90.

¹⁴ Roth, G. (1976). History and Sociology in the Work of Max Weber. *The British Journal of Sociology*, vol. 27, no. 3, 310.

¹⁵ Ringer, F. (2002). Max Weber on Causal Analysis, Interpretation, and Comparison. *History and Theory* [online], vol. 41, no. 2, 173–175 [viewed 22.06.2025]. Available from: <https://www.jstor.org/stable/3590761>.

¹⁶ Thomas, C. (2006). Max Weber, Talcott Parsons and the Sociology of Legal Reform: Reassessment with Implications for Law and Development. *Minnesota Journal of International Law*, vol. 15, no. 2, 385–386.

¹⁷ Ibid.

тип не е точен и изчерпателен портрет на обекта на научното изследване (описващ), нито пък предписателно описание на това, което трябва да бъде (предписващ). Той е извличане на признаци, които имат методологическа полезност и отговарят на познавателната цел чрез анализ на множество проявления в реалността на обекта и неговите взаимодействия. В конкретните явления от действителността, които принадлежат към идеалния тип на признаците, те могат да присъстват в различна степен, по различен начин и все някога да липсват спорадично. Според Вебер ключовото изискване е характеристиките да позволяват емпирична проверка на изводите от работата с идеалния тип¹⁸.

Една от статиите, в които задълбочено, стъпка по стъпка, се обяснява как да се прилага Веберовият идеален тип като метод за моделиране на изследвания, е на Халас¹⁹. Авторът излага същността на идеалните типове на Вебер като изследователски метод и тяхната приложимост в социалните науки. Основната теза на Халас е, че идеалните типове съчетават два метода – идеализация и абстракция по начин, подобен на изследователския инструментариум на природните науки²⁰. Идеалните типове се представят като инструмент за контрастивно обяснение на социални явления, особено на причинно-следствени връзки.

Халас цитира Вебер, който обяснява функциите на идеалния тип при установяването на реални казуални взаимовръзки чрез конструиране на нереални такива²¹. Конструирането на идеалните типове се обяснява като превръщане на историческата реалност във въображаема картина.

Първата стъпка според Халас е „изучаването му“. То включва формулирането на идеален тип, като въз основа на предварителното номологично знание се провежда теоретичен или умствен експеримент, за да изкристализира „случайно адекватна“ хипотеза. Втората стъпка е „контрастното обяснение“, по време на което хипотезата се сравнява с реалния свят, или с други думи – се проверява емпирично²².

Ако трябва да я разделим на стъпки, идеалните типове, както ги вижда Халас, включват пет операции. Първо, изследователят трябва чрез абстрахиране да създаде идеален тип, който се основава на познатата реалност – ситуация и действие (действия) от страна на агент (агенти) – и просто за целите на изследването няма някои характеристики, които не са важни за изследването, и има само релевантните за познавателната цел характеристики. Второ, чрез идеализация и мисловен експеримент се създава конкретна ситуация, в която агентът на изследването предприема тестово действие в интересувашата го ситуация. На трето място, идеалното действие се сравнява с действието, което реално се извършва от агент от реалния свят. След това се сравняват свойствата на агентите – идеалния и реалния, като по този начин се дава възможност за формулиране на хипотеза за причината за различията в начина на действие. След това хипотезата може да се провери с други методи и да се приложи в емпиричния анализ.

2. Относно моделите на конституционния контрол

¹⁸ Weber, M. Op. cit., 90–106.

¹⁹ Halas, J. (2016). Weber's Ideal Types and Idealization. *Filozofia nauki*, no. 1, 5–26.

²⁰ Ibid., 18.

²¹ Ibid., 5.

²² Ibid., 18–23.

В сравнителното конституционно право моделите са опростено отражение на действителността, което може да се използва за контрастно сравнение на правни явления²³. Моделите като метод на сравнително изследване се основават на идеалния тип или идеалната типологична концепция на Вебер. Последната акцентира върху няколко отделни характеристики на обекта на изследване, които са определящи при взаимодействието му с други елементи на действителността. Тези характеристики се избират като компоненти на теоретичния модел, респективно на идеалния тип. Моделът не е перфектно представяне на действителността едно към едно, нито предписание каква би могла или трябва да бъде тя. Моделът използва характеристики на реалните явления, които са от ключово значение за изследването и са извлечени чрез синтез. Подборът на характеристиките, на компонентите на модела трябва да позволява емпирична проверка на модела (верификация).

Както беше посочено по-горе, голяма част от теорията за европейските и американските модели на конституционен контрол дължим на работата на Капилети и Фаворьо²⁴ от втората половина на XX век.

Характеристиките, избрани от авторите за опростяване на обекта на изследване, зависят от отговорите на няколко основни въпроса:

- Дали контролът се извършва инцидентно в хода на съдебен спор, по време на който има възражение за конституционност на приложима правна разпоредба, или конституционният контрол се извършва независимо от висиящия съдебен спор и специална конституционна юрисдикция се произнася само по въпроса за конституционността.
- Дали основният метод, използван за оценка на съответствието на оспорваната разпоредба с конституцията, е проверка *in abstracto* или сравнение на ефекта от прилагането ѝ в конкретен правен случай с разпоредбите на конституцията;
- Дали институцията, която извършва проверката за конституционност, е всеки съд, или специализирана юрисдикция, специално предназначена за решаване на конституционни спорове;
- Дали контролът за конституционност се извършва преди влизането в сила на правния акт, или след това;
- Какво е правнообвързващото действие на решението на съда за страните и другите субекти на правото;
- Какво е действието на решението на конституционната юрисдикция във времето, в случай че се установи, че оспореният правен акт е противоконституционен.

Традиционно отговорите на горните въпроси показват основните различия между европейския и американския модел на конституционен контрол като специализирано или инцидентно конституционно правосъдие, като абстрактен или конкретен контрол, като конституционен контрол, осъществяван от обикновен съдия или конституционен съдия, като централизиран или децентрализиран контрол за конституционност в зависимост от това дали се осъществява от един съд на ниво конституция, или от всеки съд; като предварителен, превантивен конституционен контрол или последващ конституционен контрол на влезли в сила правни актове, като обвързващо действие на окончателния съдебен акт *inter partes*, т.е. само между страните по спора, или за всички лица – *erga omnes* и занапред или назад във времето (*ex nunc* или *ex tunc*).

²³ Ponthoreau, M.-C. Op. cit., 187–195.

²⁴ Ibid., 193; Carpentier, M. Op. cit., 182.

Според американския модел всеки съд е оправомощен да се произнася инцидентно в хода на конкретен правен спор относно конституционността на всички приложими по делото нормативни актове, включително тези от ранга на закона. Ако съдът установи, че даден нормативен акт е несъвместим с нормативен акт от по-висок ранг, той може да го отмени и да не приложи нормата от по-нисък ранг. Ако някой нормативен акт е несъвместим с нормативен акт с най-висок ранг – конституцията, съдът би могъл да го обяви за нищожен и да не го приложи. Правомощието за осигуряване на контрол за конституционност е споделено между всички щатски и федерални юрисдикции. При европейския модел конституционната система предвижда контролът за конституционност да бъде възложен на един специализиран съдебен орган, чиято основна функция е да решава дали законите и другите правни актове съответстват на конституцията и кой съдебен орган в случай на несъответствие може да отмени противоконституционния акт. Конституционната юрисдикция, следваща европейския модел, също е специална – тя не е част от съдебната власт или дори да е част от съдебната власт, то нейните членове се назначават по специален начин, който се различава от този на обикновените съдии, имат различен статут и юрисдикцията има отделни, специални процедурни правила²⁵.

След анализ на практиката от двете страни на Атлантическия океан Капилети²⁶ стига до заключението, че между моделите няма „китайска стена“²⁷ и че в известен смисъл „двата свята се сливат в един“²⁸. С други думи, отделните национални системи на конституционно правосъдие, въпреки че принадлежат към единия или другия модел, имат редица сходства и са изправени пред общи предизвикателства. Характеристиките на конституционния контрол, присъщи на европейския модел, според автора са концентрацията, възможността за абстрактен контрол по инициатива на публичните институции, ефектът на решенията върху индивидите и времевото действие на решенията, както и (макар и с някои отклонения) възможността за превантивен, предварителен контрол.²⁹

Фаворьо извежда четири основни характеристики на европейския модел³⁰: концентриран характер на контрола, прилагане на абстрактен контрол като самостоятелен метод, сезиране от страна на политически или публични институции и специфичната сила на пресъдено нещо, която се разпростира върху всички субекти на правото, или както традиционно се нарича – *erga omnes*. Като определящи характеристики в типовия портрет на един конституционен съд авторът посочва ключовото правомощие на конституционния съд – това да преценява конституционността на законите и решението, което не подлежи на обжалване и има действие *erga omnes* – и специфичните условия за съществуването на конституционните съдилища, централен орган извън съдебната йерархия, паралелно със сложна система от съдилища, „извън обсега на влияние на държавната власт, която конституционният съд има задачата да контролира“, изричното предвиждане на институцията в конституцията, наред с процедурите за попълване на състава, правомощията, административната и финансовата автономия и субективните гаранции за независимостта на членовете му. Аб-

²⁵ В обобщен вид най-актуалната информация по въпроса може да бъде открита в шестото допълнено издание на учебника по конституционно право на проф. Емилия Друмева. Вж. Друмева, Е. (2025). *Конституционно право*. Шесто допълнено и преработено издание. София: Сиела, 566–579.

²⁶ Carpentier, M. Op. cit., 182.

²⁷ Cappelletti, M. (1971). *Judicial Review in the Contemporary World*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 100.

²⁸ Cappelletti, M. (1970). *Judicial Review in Comparative Perspective*. *California Law Review*, vol. 58, no. 5, 1053.

²⁹ Cappelletti, M. *Judicial Review in the Contemporary...*, 69–88.

³⁰ Favoreu, L., P. Gaïa (2013). *Droit constitutionnel*. Paris, 200–374.

страктният контрол се проявява в това, че се решава „обективен спор“³¹, независимо дали контролът е предварителен, или последващ.

Важно е да се подчертае, че моделът не описва действителността, а е изследване, основано на избрани характеристики. Опирайки се на идеалния тип на Макс Вебер, моделът никъде не може да бъде видян в „чист“ вид. Европейският и американският модел на конституционен контрол, описани в научните публикации, нямат свой идентичен аналог в реалността, дори съответно в Австрия и САЩ, където исторически са се появили първи. Неотчитането на тази фундаментална особеност на модела създава и впечатлението, че границите между американския и европейския модел са размити, че редица държави не принадлежат към нито един от двата модела или че съществуват толкова модели, колкото са и системите на конституционно правосъдие. Това обаче е по-скоро класификация или типология, отколкото моделиране.

Сравнението между моделите на конституционен контрол, синтезирани от Мавчик, Танчев, Нуриев с оглед на идеалния тип на Вебер, води до извода, че понятието за модел е използвано в различен смисъл. Голяма част от предложените нови „модели“ на конституционния контрол не са нищо повече от типологии и класификации.

Както беше споменато по-горе, Мавчик намира, че съществуват австрийски, американски, френски, смесен, новобритански модел, модел на конституционен контрол, осъществяван „от други институции“³². По-късното включва конституционния контрол по чл. 74 от финландската конституция. Конкретно по отношение на Финландия заключението на Мавчик не може да бъде споделено. Всъщност там съществува консултативен, а не съдебен орган, осъществяващ предварителен контрол за конституционност, но също така и по чл. 106 от Основния закон на Финландия е възприето правилото за неприлагане от страна на съдилищата на всяко законодателство, което явно противоречи на Конституцията.

Останалите модели на Мавчик и петте модела на Танчев, изглежда, са конструирани въз основа на институцията, на която е възложен контролът за конституционност, без да се вземат предвид други съществени характеристики като посочените по-горе. Те са класификации по признак „институция“.

В труда на Садурски за правата пред съдилищата в Централна и Източна Европа използването на термина „модел“ описва системите на конституционно правосъдие в конкретен регион. Той предлага контекстуално представяне на конституционното правораздаване във всяка страна и неговия авторитет, конкретни предизвикателства в борбата за независимост за всяка държава и взаимодействието на конституционната юрисдикция с парламента чрез силно припокриване на методологията на изследване с лични интервюта с бивши или настоящи конституционни съдии. Така под „модел“ по-скоро се визира описание на реалността.

По подобен начин терминът „модел“ не се използва във веберианския смисъл в изследването на Нуриев върху европейския модел на процедурата за конституционно съдопроизводство. Примерите на процедурата в Германия, Испания, Италия и Франция³³ са послужили за основа на работата на руския конституционалист, използвайки ги като „демонстрация“ на общите моменти в конституционното съдопроизводство. По същество обаче Нуриев не обосновава нов европейски модел, а развива разсъжденията си на плоскост-

³¹ Фаворьо, Л. (2002). *Конституционните съдилища*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 35.

³² Harutyunyan, G., A. Mavcic (1999). *The Constitutional Review and its Development in the Modern World*. Yerevan-Ljubliana, 14.

³³ Нуриев, Г. Х. Цит. съч., 15.

та на научнообосновани изводи за европейския модел на конституционен контрол, като се позовава на позитивната правна уредба за реализиране на първичните и вторичните правомощия на конституционните съдилища в тези четири държави. Предложеното от руския изследовател групиране и описание на общите основни правомощия на конституционните съдилища в страните, възприели европейския модел на конституционен контрол, от сравнителнометодологична гледна точка е по-скоро класификация, отколкото моделиране.

В светлината на изложеното по-горе за моделирането като научен метод би било по-подходящо примерите, посочени в Мавчик, Танчев, Садурски и Нуриев, да се определят като типология или класификационна система, но не и като модел. Имайки предвид идеалния тип на Вебер, не би било уместно да се използва терминът „модел на конституционен контрол“ за сравняване и групиране на системите за конституционен контрол по географски или институционален критерий.

3. Защо моделите са от значение в правото

Правото предписва определено поведение. То предоставя модел. Правната наука обаче, изглежда, не се интересува много от методологията и моделирането като общ метод на изследване. Много малко статии или книги са отделили внимание на използваните методи. Както отбелязва Гройсман, методологията най-често е само „мимоходом споменавана“ в курсовете по правните дисциплини³⁴. Рядко срещано изключение от това право е книгата на Танчев и Белов по сравнително конституционно право³⁵.

Изглежда сякаш, че единственият правен метод, който е универсален за всички страни и всички отрасли или клонове на правото, е този на правното тълкуване на нормите или съдебното тълкуване – граматическо, историческо, систематично, телеологично и донякъде сравнително. Традиционно учените изграждат аргументи въз основа на анализ на „авторитетни текстове“, които биха могли да придобият достатъчна убедителна сила, за да намерят място в мотивите на съдебните актове или дори в мотивите на правни реформи. Като алтернатива изследователите предлагат критичен преглед на съдебната практика, което според някои превръща учените в последователи, а работата им – в „журналистика на съдебната практика“³⁶.

Въвеждането на иновации, задълбочени реформи, решаването на нови проблеми, установяването на причинно-следствени връзки или дори създаването на чисто научна теория без пряко приложение в съдебната зала обаче изискват поглед далеч отвъд текста на правната норма, съдебната практика или авторитетната литература. Необходимо да се вземат предвид социалните, политическите, икономическите, технологичните и други контексти на прилагането на правото, което налага необходимостта от сътрудничество с изследователи без юридически опит или от използване на други нетрадиционни методи за извличане на научни истини. Днес, когато границите между различните клонове на правото и между националното, европейското и международното право стават все по-размити, когато се наблюдава конституционализация на частното³⁷ и конституционализация на международно-

³⁴ Гройсман, С. (2016). Методологията на правната наука и юридическото образование. В: *Сборник от Национална научна конференция „25 години департамент „Право“, НБУ“* [онлайн], 1 [прегледан на 10.06.2025]. Достъпен на: <https://ebox.nbu.bg/dp25/pdf/11.pdf>.

³⁵ Вж. Танчев, Е., М. Белов (2009). *Сравнително конституционно право*. София: Сиби, 35–47.

³⁶ Van Gestel, R., H.-W. Micklitz, L. M. Maduro (2012). *Methodology in the New Legal World. EUI Working Papers LAW* [online], vol. 13, 12. [viewed 10.06.2025]. Available from: <https://ssrn.com/abstract=2069872>.

³⁷ Ibid., 22.

то право или възникване на глобален конституционализъм³⁸, когато глобализацията доведе до значителни промени в традиционната йерархия на нормите и строго публичния характер на законодателството³⁹, възниква все по-голяма необходимост от добавяне на по-сложен набор от изследователски инструменти. Може би е време да се допълни съдебният или „създаден от съдиите“ подход и да се въведе науката в съдебната зала. Един такъв подход е работата с модели.

Моделите във веберианския смисъл на думата биха могли да помогнат за интердисциплинарно опознаване на живите и развиващите се правни явления и институции. Те позволяват превод на сложни правни термини и процеси в математически уравнения, програмни кодове и компютърни кодове. Опростяването, абстрахирането и изолирането на определени интересувани характеристики са като лупа, която позволява проверка от различни научни ъгли.

Пример за такава плодотворна интердисциплинарност е работата на Камерън и Корнхаузер⁴⁰. Авторите се заемат със сложната задача да моделират съд, включително Върховния съд на Съединените американски щати. Техният подход би могъл да се използва при анализа на всяка юрисдикция – върховна, конституционна, наднационална, международна. Авторите извеждат най-съществените характеристики на съдилищата, определят основните форми на взаимодействие с други органи и участници в процеса на разрешаване на конфликти, оформени под формата на съдебно решение и дори създаване на право чрез тълкуване⁴¹. Камерън и Корнхаузер формулират теоретични модели на игрите и ги превръщат с помощта на „математически речник“⁴² в математически модел. Техният процес на създаване на модел много наподобява конструкцията на идеалния тип на Макс Вебер. При него се пренебрегват част от характеристиките на обекта на изследване в полза на други, които са преувеличени, но са необходими, за да се изследва взаимодействието с други отрасли или органи.

В началото на своя труд авторите очертават петте основни условия, които трябва да бъдат изпълнени, за да се конструира жизнеспособен модел на съда: „На първо място, рамката трябва да отразява основните характеристики на правораздаването. [...] Второ, тъй като съдилищата взаимодействат със законодателната и изпълнителната власт, рамката трябва да може да изразява или да се съобразява с тези взаимодействия. [...] На трето място, рамката трябва да може да се разширява, да бъде достатъчно гъвкава, за да изследва по-сложни характеристики на съдебните институции и правните разсъждения, като например доктрината и доказателствата. Четвърто, рамката трябва да свързва работата на съдилищата с поведението на индивидите и фирмите, тъй като те реагират на съдебните действия. Казано по друг начин, ние трябва да можем да вградим модели на съдилищата в обществото. И накрая, рамката трябва да бъде проста и лесна за усвояване и използване“⁴³.

³⁸ Peters, A. (2015). Global Constitutionalism. In: Gibbons, M. (ed). *The Encyclopedia of Political Thought*. Wiley, 1–4.

³⁹ Auby, J. (2020). Global Constitutionalism and Normative Hierarchies In: Belov, M. (ed.). *Global Constitutionalism and Its Challenges to Westphalian Constitutional Law*. Hart, 3, 6, 11.

⁴⁰ Cameron, C., L. Kornhauser (2017). Chapter 2: What Courts Do... And How to Model It. *NYU Law and Economics Research Paper* [viewed 10.06.2025]. Available from: <https://ssrn.com/abstract=2979391>.

⁴¹ Под създаване на право авторите имат предвид случаите, когато съдът трябва да „създаде ново правило или да измени старо“, което включва интерпретация, разбрана като промяна или изменение на правило, установено в закон от законодателя, вж. Ibid., 3, 9–10.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid., 1.

Ключовите условия, поставени от Камерън и Корнхаузер, напомнят идеалния тип на Вебер, който също като тяхната „рамка“ не изобразява реалността такава, каквато е, а по-скоро изисква целенасочено пропускане на някои характеристики, които се приемат за незначителни за познавателната цел. Техният подход се основава на задълбочени нологични познания за интересуващите ни съдилища – не само за правната рамка, но и за правните изследвания и съдебната практика. Например авторите определят четири типа формиране на съдебна политика и ги моделират въз основа на съдържателно качествено изследване на Върховния съд на САЩ. Формулировката на модела се основава на процедурните правила (процесуален кодекс, правилник за организацията) и на по-задълбочени правни изследвания на функциите на съответните институции и взаимодействието между тях. Така всяка институция може да бъде моделирана по този начин и превърната в математическо уравнение, което в замяна, изглежда, може да бъде подложено на оценка на вероятността, може да бъде използвано за изобразяване в схематичен вид на взаимовръзките или причинно-следствените връзки и за формулиране на хипотеза, която може да бъде емпирично проверена спрямо действителността. Само учен със задълбочени познания за правните явления, в случая съдилищата, би могъл да превърне този хуманитарен научен модел, годен за използване от учени математици, статистици, социални и организационни психолози, след като конкретните правомощия на съда, особените мнения, конформните тълкувания или каквото и да е друго, което представлява интерес за учения, се трансформират в годни за количествен и качествен анализ показатели.

Заклучение

В правните съчинения рядко се отдава внимание на методологията. Като че ли само формално-юридическият метод, фокусиран главно върху интерпретация на правните норми, намира място в редовете на повечето трудове.

Изясняването на методите и на основните понятия в научната работа на юриста може да помогне за достигане до нови изводи и избягване на грешки, за повече обективност и не на последно място, може да отвори път за интердисциплинарни изследвания, които да обогатят познанията за правото.

Понятието „модел“ в общоупотребимия език и в хуманитарните науки се различава. Често дори утвърдени учени сочат като модел класификации по родов и видов признак. Моделът като абстрактна конструкция за създаване и проверка на хипотези е самостоятелен метод на научно познание, който позволява изследване на сложни явления като практиката на съдилища или конституционното правосъдие.

Методологията и изводите на учени от началото на XX век могат да бъдат полезни и днес. Използването на идеални типове или модели в правните ви изследвания би могло да превърне обекта на изследване в нещо, което прилича повече на математически уравнения и диаграми. Резултатите от сравнението на идеалните типове с реалността, от превръщането на правните проблеми в поведенчески черти, мотиви или вероятностни такива биха могли да допринесат за правна научна теория. Моделът може да доведе до резултати, които са разбираеми за други учени и по-лесно се проверяват чрез други качествени и количествени методи, а също така да позволи използването на модерни технологии като изкуствения интелект.

Пример за това е изследването на европейския модел на конституционно правосъдие в XXI век. Дори утвърдени автори невинаги използват понятието „модел“ в сравнително-правните си съчинения в един и същ смисъл, а оттам и достигат до различни изводи. Затова е за предпочитане изследователите да отиват отвъд простото цитиране на различни тези

и да се стараят да разберат изходния терминологичен и методологически инструментариум на авторите, на чиито съчинения се опират в научните си търсения.

Библиография

Венецианска комисия, *Модели на конституционна юрисдикция*, Семинар в Рамала, 25-26 октомври 2008 г., стр. 5: [https://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-JU\(2008\)026-e](https://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-JU(2008)026-e) (последен достъп на 12 ноември 2022 г.).

Гройсман, С. (2016). Методологията на правната наука и юридическото образование. В: *Сборник от Национална научна конференция „25 години департамент „Право“, НБУ“* [онлайн], 83–94 [прегледан на 10.06.2025]. Достъпен на: <https://ebox.nbu.bg/dp25/pdf/11.pdf>.

Друмева, Е. (2025). *Конституционно право*. Шесто допълнено и преработено издание. София: Сиела.

Нуриев, Г. Х. (2012). *Европейская модель конституционного производства*. Москва: Норма.

Танчев, Е, М. Белов (2009). *Сравнително конституционно право*. София: Сиби.

Фаворьо, Л. (2002). *Конституционните съдилища*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“.

Auby, J. (2020). Global Constitutionalism and Normative Hierarchies In: Belov, M. (ed.). *Global Constitutionalism and Its Challenges to Westphalian Constitutional Law*. Hart.

Cameron, C., L. Kornhauser (2017). Chapter 2: What Courts Do... And How to Model It. *NYU Law and Economics Research Paper*, 1–27 [viewed 10.06.2025]. Available from: <https://ssrn.com/abstract=2979391>.

Carpentier, M. (2016). Pour de nouveaux “modèles” de justice constitutionnelle. *Revue internationale de droit comparé* [online], no. 1, 179–219 [viewed 30.12.2022]. Available from: https://www.persee.fr/doc/ridc_0035-3337_2016_num_68_1_20604.

Eisenmann, C. (1928). *La justice constitutionnelle et la Haute-Cour constitutionnelle d'Autriche*. Préface de M. Hans Kelsen. Libr. Gen., de Droit, Paris.

Favoreu, L., P. Gaïa (2013). *Droit constitutionnel*. Paris.

Halas, J. (2016). Weber's Ideal Types and Idealization. *Filozofia nauki*, 5–26.

Harutyunyan, G., A. Mavcic (1999). *The Constitutional Review and its Development in the Modern World*. Yerevan-Ljubliana.

Peters, A. (2015). *Global Constitutionalism*. In: Gibbons, M. (ed). *The Encyclopedia of Political Thought*. Wiley, 1–4.

Ponthoreau, M.-C. (2010). *Comparaison et droit(s) constitutionnel(s)*. Paris: Economica.

Ringer, F. (2002). Max Weber on Causal Analysis, Interpretation, and Comparison. *History and Theory* [online], vol. 41, no. 2, 163–178 [viewed 22.06.2025]. Available from: <https://www.jstor.org/stable/3590761>.

Rosenfeld, M., A. Sajó (eds.) (2012). *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford: OUP.

Roth, G. (1976). History and Sociology in the Work of Max Weber. *The British Journal of Sociology*, vol. 27, no. 3, 306–318.

Sadurski, W. (2014). *Right Before Courts: A Study of Constitutional Courts in Postcommunist States of Central and Eastern Europe*. Springer.

Thomas, C. (2006). Max Weber, Talcott Parsons and the Sociology of Legal Reform: Reassessment with Implications for Law and Development. *Minnesota Journal of International Law*, vol. 15, no. 2, 383–424.

Weber, M. (1949). *The Methodology of the Social Sciences*. Illinois: The Free Press.

MODELS IN LEGAL RESEARCH: A PRACTICAL EXAMPLE EXPLORING MODELS OF CONSTITUTIONAL JUSTICE

Raina Georgieva⁴⁴

Abstract: This article is aimed at PhD students and other researchers who wish to use modelling in their legal research. A brief overview of the work of Max Weber and his ideal type is provided. The concept of model in the humanities and comparative legal research is explained. The article offers an example with the study of European and American models of constitutional justice to-

day, as well as an interdisciplinary study of foreign authors on the practice of the U.S. Supreme Court.

Keywords: ideal type, constitutional review, European model of constitutional review, methodology, methods of scientific legal research, comparative law, comparative constitutional law

⁴⁴ PhD in Constitutional Law and Senior Legal Expert at the Constitutional Court of the Republic of Bulgaria, e-mail: raina.georg@gmail.com.